

שיעור ח: קיום בגט ושטרי ממון - שיטת הרמב"ם

דף ב ע"א

תוכן:

- א. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד
- ב. דעת הראב"ד בעניין גט הבא מא"י
- ג. נקודות לעיון בדברי הרמב"ם והראב"ד
- ד. ביאור שיטת ר' אביגדור בדין קיום מן התורה
- ה. דין תקנת קיום לר' אביגדור
- ו. ביאור שיטת הרמב"ם
- ז. שטר שחרור עבד לדעת הרמב"ם
- ח. במה חולק הראב"ד

מקורות לשיעור:

הרמב"ם בהלכות גירושין בפרק ז הלכה כד ובפרק יב הלכה ב מהלכות גירושין

והראב"ד שם

הרמב"ם בהלכות עבדים פרק ו הלכה ז והראב"ד שם

הריב"ש בסימן שפה

'בית-שמואל' אה"ע סימן קמב ס"ק כו

רבי אביגדור הכהן שהובא בהגהות מרדכי לסוף קידושין מ"ועוד נראה"

א. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד

הרמב"ם בהלכות גירושין בפרק ז הלכה כד עוסק בגט אשה ללא קיום, כאשר האשה עצמה הביאה את גיטה. במקרה זה, לדעת הרמב"ם, לא נתקנה תקנת המשנה והרמב"ם מדמה זאת לשליח שהביא גט בא"י שגם שם לא נתקנה התקנה, ולומד הרמב"ם שלא רק שאין את תקנת המשנה אלא גם תקנת קיום הכללית הקיימת בכל שטרות לא תצריך בגט קיום.

וז"ל: "במה דברים אמורים בשהתנה עימה הבעל תנאי זה, אבל אם לא התנה עליה אלא נתן לה גיטה והרי הגט יוצא מתחת ידה אינה צריכה לומר כלום והרי היא בחזקת מגורשת, הואיל וגט שבידה כתוב כהלכתו והעדים חתומים עליו, ואע"פ שאין אנו מכירים כתב העדים ולא נתקיים אין חוששין לה שמא זיפה אותו שהרי אינה מקלקלת על עצמה, ועוד שהעדים החתומים על הגט הרי הן כמי שנחקרה עדותן בבית דין עד שיהא שם מערער, לפיכך נעמיד הגט בחזקתו ותנשא ואין חוששין שמא ימצא מזוייף, כמו שנעמיד הגט בחזקת כשר כשיביא אותו השליח עד שיערער הבעל או עד שיביא ראיה שהוא מזוייף או בטל, שאם תבוא לחוש לדברים אלו וכיוצא בהן כך היה לנו לחוש לגט שיתן אותו הבעל בפנינו שמא בטלו ואחר כך נתנו, או שמא עדים פסולין חתמו בו והרי הוא כמזוייף מתוכו, או שמא שלא לשמה נכתב, וכשם שאין חוששין לזה וכיוצא בו אלא נעמידו על חזקתו עד שיודע שהוא בטל כך לא נחוש לא לשליח ולא לאשה עצמה שהגט יוצא מתחת ידה, שאין דיני האיסורין כדיני הממונות".

הרמב"ם חזר על שיטתו בקצרה בפרק יב הלכה ב מהלכות גירושין ושם הראב"ד חלק עליו וכתב: "אומר אני שיתקיים בחותמיו אע"פ שלא יצא עליו ערער".

במקום נוסף חלקו הרמב"ם והראב"ד בעניין זה: בהלכות עבדים פרק ו הלכה ז ושם הראב"ד השיג באריכות על הרמב"ם וכתב: "א"א זה הדרך הולך על דרך לא טוב לפי דעתנו כי הוא מפרש מה שאומר בגמרא אשה מכי מטא גיטא לידה איגרשא לה שאינה צריכה לקיימו, ואין זה הדרך נכון בעינינו וכי היכן מצינו שטר שקרא עליו ערער שיגבה בו בלא קיום? ואם יאמר שאינו צריך קיום עד שיערער עליו מנא ליה דמתניתין לאו הכי קאמר ... והשכל מורה שאף אם לא יערער אין להתיר אשת איש ואיסור עבד בלא קיום הגט ...".

ב. דעת הראב"ד בעניין גט הבא מא"י

והנה כבר עסקנו בשיעור ב, במחלוקת הרמב"ם והראב"ד הזו הנוגעת להבנת דף כד בדין אשה עצמה שהביאה גיטה, האם לא נתקנה לגבה תקנת המשנה כלל כהבנת הרמב"ם וממילא אי"צ קיום, או שצריכה קיום אלא שאינה נאמנת (ממילא ג"כ משנתנו לא מתייחסת אליה) כהבנת הראב"ד, ולכאורה ממשנתנו נראה שלא כראב"ד, שהרי במשנה כתוב: "המביא גט בא"י אינו צריך לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם', א"כ רואים שכאשר לא נאמרה תקנת 'בפני נכתב ובפני נחתם', כל עוד הגט ללא עוררים ל"צ קיום ולא נאמרה לגבי גט תקנת קיום הכללית.

חילוק הריב"ש בדעת הראב"ד

ביאר הריב"ש בסימן שפה, שהראב"ד יחלק בין גט בא"י שם מצויים עדים לקיימו ודווקא הוא אינו צריך קיום לבין גט בחו"ל. בא"י יכולה להנשא ללא קיום ואילו בחו"ל אף ללא תקנת המשנה אינה יכולה להינשא ללא קיום בגלל תקנת קיום הכללית.

ויש להבין מה הסברא בזה, הרי החלוקה במשנה בין חו"ל לא"י הייתה רק לגבי תקנת "בפני נכתב ובפני נחתם", אך מדוע שיהיה חילוק לגבי השאלה הכללית אם שטר צריך קיום?

הצורך בקיום מצד התקנה הכללית איננו קיים בא"י

והנה רש"י בסוף פירושו למשנה, בד"ה "יתקיים בחותמיו" כתב: "...ואם אין עליו עוררים מסתמא כשר דהא בקיאים לשמה ועדים מצויין תמיד לקיימו...". ציין רש"י שבא"י "מסתמא כשר" ונראה מהמשך דבריו שזה רק בגלל שעדים מצויים לקיימו, ויש להבין מה הקשר?

במהרה"ם שי"ף לתוספות ד"ה "אתיוהו בי תרי" בע"ב אמר שהרי כל היסוד של "עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה" כתב רש"י בדף ג כי "לא חציף איניש לזיופי" וזה שייך לומר רק כשהעדים מצויים לקיימו, אך בחו"ל לא מפחד שיתפסו אותו לכן חציף לזיוף.

לפי"ז, רש"י רומז כי במדה"י אין הגט מסתמא כשר וממילא תנהג בגט מחו"ל תקנת קיום הכללית כבשטר שטרות.

הצורך בקיום לדעת הראב"ד איננו מדין תקנת קיום הכללית

ונראה מדברי הריב"ש לומר אחרת, אם כוונת הראב"ד שדין גט כדין שאר שטרות להצריך קיום בגלל הדין הכללי של קיום שטרות, הרי שבאמת יש לשאול כנ"ל מדוע בא"י שמצויים עדים לקיימו, יהיה הדין הכללי שונה, אולם נראה לומר בריב"ש שזה להיפך, מצד הלכות קיום שטרות הרגיל מסכים הראב"ד שבגט לא שייך להצריך קיום, מאותם הטעמים שמנו הראשונים מדוע בגט מא"י לא נוהגת תקנת קיום הכללית, אולם תקנת "בפני נכתב ובפני נחתם" היא זו שהצריכה קיום, בתקנה של "בפני נכתב ובפני נחתם" לא נאמר סתם ששליח צריך לומר "בפני נכתב ובפני נחתם" אלא שאף גט שמעיקר הדין כאמור ל"צ קיום ולא נאמרה לגביו התקנה הכללית, הרי שבחור"ל, בגלל החשש שהבעל יערער, **הצריכו קיום** לגט. עצם תקנת בפ"נ אומרת שגט צריך קיום (כמו שלמדנו בר"ן בשיעור ב), בא"י שם אין חשש שיערער לא נאמרה התקנה **ולכן ל"צ קיום**, אולם בחור"ל התקנה של "בפני נכתב ובפני נחתם" בעיקרון מחייבת קיום, וא"כ תמיד בחור"ל צריך קיום בגלל תקנת בפ"נ. אמנם יש מצב **שנאמנות התקנה** איננה קיימת בחור"ל כמו לגבי האשה עצמה שהביאה שאין לה נאמנות של שליח אולם **הצורך בקיום** נשאר.

נמצא שלפי המהר"ם ש"ף זה שעדים מצויים לקיימו בא"י זו הסיבה ל"מסתמא כשר" ברש"י, ולפי הפשט השני ה"מסתמא כשר" זה בגלל ה"כמי שנחקרה", ואילו את ה'עדים מצויים' אמר רש"י כדי שלא תהיה תקנת "בפני נכתב ובפני נחתם" שמצריכה קיום (וצ"ב מדוע כותב זאת רש"י כאן ולא בחלק הקודם במשנה, שם כתוב שבא"י לא נתקנה התקנה ועיין בזה לקמן).

דעת הב"ש בראב"ד

אולם הב"ש בסימן קמב ס"ק כו (ובסימן קמא ס"ק סז) למד שהראב"ד מצריך קיום מצד תקנת קיום הכללית ובאמת סובר הראב"ד שאף בא"י שטר צריך קיום וכך לכאורה מורה יותר סתימת הראב"ד, ודין גט כדין שאר שטרות.

וכתב שלראב"ד צ"ל שאשה גרעה משליח ולכן אפילו בא"י כשמביאה גיטה אינה יכולה להינשא ללא קיום שלא כשליח והמשנה דיברה בשליח דווקא.

דחיית ראיית הריב"ש

הריב"ש מביא ראייה לחילוקו, מהמשנה בדף ט שם כתוב "המביא גט ממדה"י ואינו יכול לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'... יתקיים בחותמיו", שואל הריב"ש למה כתוב "אם יש עליו עדים יתקיים בחותמיו", היה צ"ל כמו אצלנו במשנה בא"י "אם יש עליו עוררים יתקיים בחותמיו", אלא מכאן שרק בא"י נצרך קיום רק כאשר יש ערעור, אך בחו"ל גם כאשר אין ערעור צריך קיום.

הריב"ש מציין שזה רשב"א מפורש בדף ט שבא"י, שם עדים מצויים לקיימו, לא חיישינן ולכן יכולה להינשא ללא קיום, ואילו בחו"ל שלא שכיחי עדים חיישינן וצריך קיום, אא"כ בא השליח ואמר "בפני נכתב ובפני נחתם" ולכן המשנה אומרת "אם יש עליו עוררים יתקיים בחותמיו" דוקא על גט בא"י ולא בחו"ל.

אך היה אפשר לטעון ולומר שאין להוכיח מ"המביא גט וכו'", שהרי שם מדובר בשליח שמביא והרי בשליח תיקנו אמירת "בפני נכתב ובפני נחתם" וממילא כשאינו יכול לומר צריך קיום בחותמיו, אולם באשה עצמה שהביאה גיטה ניתן לומר כרמב"ם שלא תיקנו "בפני נכתב ובפני נחתם" ואז ממילא גם ל"צ קיום.

ג. נקודות לעיון בדברי הרמב"ם והראב"ד

יל"ע בשיטת הרמב"ם ובדבריו מכמה פנים:

1. הרמב"ם כתב: "ואע"פ שאין אנו מכירים כתב העדים ולא נתקיים אין חוששים לה". הרמב"ם לא הזכיר את מושג "טענינן" אלא "חיישינן".

2. הרמב"ם פסק בהלכות עבדים פרק ו הלכה ז: "כשם שהאשה עצמה מביאה את גיטה ואינה צריכה לקיימו הואיל והגט יוצא מתחת ידה, כך העבד ששטר שחרור יוצא מתחת ידו אינו צריך לקיימו".

א"כ, למד הרמב"ם את דין עבד שהביא שטרו מדין אשה שהביאה גיטה, והנה ראינו לעיל בהלכות גירושין, שכתב הרמב"ם שני טעמים לכך שהאשה עצמה שהביאה גיטה אי"צ לומר: הטעם הראשון הוא שאינה מקלקלת א"ע, טעם זה הינו שייך דווקא באשה בגלל חומר שהחמרת עליה בסופה ולא בעבד, ואילו הטעם השני, שהוא חזקת השטר, תלה אותו הרמב"ם בכך "שאינן דיני האיסורין כדיני הממונות", ולא אמר שהחילוק הוא בין

גיטין לבין שאר שטרות, וא"כ קשה מדוע פסק בהלכות עבדים שגט שחרור עבד ללא קיום מועיל, הרי עבד זה דיני ממונות?

אמנם בשחרור עבד יש גם דיני איסורים, אולם יש גם דיני ממונות שהרי הוא ממון הבעלים, וא"כ מדוע לא יהיה דינו לגבי הפקעה מבעליו כדיני הממונות וא"א יהיה להפקיעו מהבעלים ללא קיום? כיצד א"כ כותב הרמב"ם שסומכים עליו כשטרות נשים?

3. עו"ק, אם העבד נאמן אף שלא שייכת בו סברת "אינה מקלקלת" ודי לגביו בסברא השנייה, לשם מה היה צריך לכתוב באשה את שתי הסברות הרי רואים בעבד שדי באחת?

4. את עצם דבריו שדיני האיסורים שונים מדיני הממונות, לא ביאר הרמב"ם. ראינו שכבר הראשונים עמדו על עניין זה שאין בגט את אותו דין כללי של קיום שטרות שמצאנו בשאר שטרות, וביארו את העניין ובכך עסקנו בשלושת השיעורים הקודמים.

יש לבדוק האם נוכל לבאר ברמב"ם כאחת משיטות הראשונים:

הנה, לפי תוספות החלוקה בין גיטין לשאר שטרות יסודה ב'עיוגנא' שמחמתה הקילו יותר בגט אשה, סברא זו איננה מהווה חלוקה בין איסורים לממונות, אלא זו סברא מסוימת בגט אשה דווקא. לעומת חילוק הרמב"ן והר"ן ש"אין אשה זו ממונו של בעל וכו'" אם נלמד אותו כהבנה הראשונה שהעלינו בה שזו סברא בהלכות 'טענינן' שמכיוון שהיא ברשות עצמה לכן לא טוענים עבורו כי הוא אינו 'בעל דין' על הגירושין, הרי שאז זו סברא בהלכות 'טענינן' ולא חילוק בין דיני האיסורים לדיני הממונות, אלא אין עבור מי לטעון כאשר אין 'בעל דין' ולא מפני שזה דיני האיסורים, זו חלוקה מציאותית ולא עקרונית. כמו"כ, הרמב"ם לא הזכיר כלל את עניין 'טענינן'.

אמנם יל"ע שמא ההבנה השנייה שהעלנו בדברי הר"ן והרמב"ן שעיקר התירוץ היה ש"אין לא מנעינן לה", היא אף כוונת הרמב"ם, ועיין בזה לקמן אם אכן זה מתיישב בשיטתו.

5. ה'בית-שמואל' בסימן קמא ס"ק ע כתב שהרמב"ם סובר כרבי אביגדור הכהן שהובא בהגהות מרדכי לסוף קידושין שכותב כך: "ועוד נראה דלא איתא דר"ל אלא במקום שאין מכחישין, וההיא דריש גיטין ה"פ בדין הוא דקיום שטרות לא ליבעי היכא דליכא הכחשה כדר"ל דאמר עדים החתומים וכו' ורבנן הוא דאצריך קיום בשאר שטרות בתרי אפילו

היכא דליכא הכחשה כדר"ל, כגון בבא ליפרע שלא בפניו או מן היתומים ולקוחות או בא בהרשאה דטענינן מזוייף...".

א"כ, לדעתו של ר' אביגדור כאשר מערערים על שטר צריך קיום מה"ת. הש"ך בסימן מו ס"ק ט מבאר לדעתו, שתק"ח של קיום שטרות מדרבנן הייתה שגם בלא ערעור בעיני קיום מדרבנן, אך מה"ת צריך קיום רק כשמערער, וזו מחלוקת הראשונים שכבר דנו בה בשיעור ו, אם תק"ח הייתה שגם ללא ערעור יצטרכו קיום.

בהוכחת הב"ש שהרמב"ם סבר כר' אביגדור ובדברי הנתיבות בסימן מו ס"ק ה שדוחה אותה עסקנו בדברינו לדף ג ע"א, אולם נראית הוכחה פשוטה לכך שהרמב"ם אכן כר' אביגדור ממה שכתב הרמב"ם הנ"ל שכל חזקת השטר מה"ת היא רק עד שיהא שם מערער ולא תמיד.

אם הרמב"ם אכן יסבור כר' אביגדור, נצטרך לומר בדעתו ג"כ שתיקנו חז"ל שבעיני קיום אף ללא ערעור. א"כ וודאי שלא ניתן יהיה לפרש ברמב"ם כשיטת הרמב"ן והר"ן לפי הבנת הגרי"ז בהם שדברי הרמב"ן והר"ן ש'אין האשה ממונו של בעל', היו טעם למה לא לעשות 'טענינן', שזה ניחא רק אם נאמר כראשונים שתק"ח הייתה שהצריכו קיום דווקא כשיש ערעור ואז גם כשאינו לפנינו טוענים עבורו, אך אם נאמר שהתקנה היא להצריך קיום בכל מקרה, לא נוכל לבאר את הסברא שהאשה אינה שלו, כי תק"ח הייתה ששטר ללא קיום אינו שטר, אז אין נפק"מ אם נדון את הבעל כבע"ד או לא, שזו רק נפק"מ לדין 'טענינן'.

אלא נראה בדעת הרמב"ם שאת התקנה כפי שמבין אותה כנ"ל כר' אביגדור, שחז"ל הצריכו קיום אף בלא ערעור, וללא קיום לא נידון כלל כשטר, שזו אף גדר התקנה כפי שביארנו לדעת הרמב"ן והר"ן, כל זה נכון דווקא בדיני ממונות אולם בדיני האיסורים לא נאמרה תקנת חז"ל להצריך קיום וצ"ב למה.

6. הרמב"ם כתב שנעמיד הגט בחזקת כשר "עד שיערער הבעל או עד שיביא ראיה שהוא מזויף" - וקשה למה יש צורך שיביא ראיה שהוא מזויף, הרי די בכך שיערער כמו שכתב הרמב"ם עצמו במילים שקודם לכן, הרי כל מי שמביא ראיה כלול בדבריו עירעור והרי די בערעור עצמו (על שאלה זו לא נענה בשיעור זה).

7. הרמב"ם כתב שאין חוששים בגט שמא זייפה כי אינה מקלקלת על עצמה, ולכאורה טעם זה שייך רק באשה שהביאה גיטה, והרי הוכחת הרמב"ם שאין חוששים לאשה שהביאה את גיטה היא משליח בא"י כמו שכתב: "כמו שנעמיד הגט בחזקת כשר כשיביא אותו השליח" (ותמוהים דברי הלח"מ שכתב שבמילים אלו הרמב"ם בא להוכיח שאין באשה המביאה גיטה את תקנת המשנה של אמירת בפ"נ, אלא נראה שהרמב"ם עוסק בשאלת החשש שהגט מזויף) והרי טעם זה איננו שייך בשליח המביא גט, אלא רק הטעם הנוסף שכותב הרמב"ם שעדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה, וא"כ למה בכלל נזקק הרמב"ם לטעם הראשון? נוכל לומר שאשה גרעה משליח דיש לגבה חשש שתזייף.

8. ראינו שבהלכות עבדים הראב"ד ג"כ השיג על הרמב"ם וסיים: "והשכל מורה שאף אם לא יערער אין להתיר אשת איש ואיסור עבד בלא קיום הגט...".

א"כ, הראב"ד חולק ואומר שזו סברא ש"השכל מורה" עליה, ויש להתבונן בטיעון זה הבא מצד השכל, לכאורה דבריו קשים, שהרי כל הראשונים מודים שמה"ת שטר ל"צ קיום, לא בגיטי נשים ולא בשחרורי עבדים, וכי ניתן לומר שהשכל מורה אחרת ממה שכתוב בתורה? הרי הראב"ד לא אומר שחכמים תיקנו אלא שהשכל מורה, ומה שייך הוראת השכל כשרואים שהתורה לא חשבה כך?

ע"כ, מדבר הראב"ד לאחר תקנת חכמים שהצריכו קיום, אך כל עוד לא תיקנו לא שייך לומר שהשכל מורה, וא"כ פשיטא לו שהייתה תק"ח גם על גיטי נשים, כי אם נאמר שלמד הרמב"ם שחכמים חילקו בתקנתם ולא תיקנו על גיטי נשים ועבדים, אז נשאר הדין בגיטין על התורה ושוב לא שייך לומר שהשכל מורה נגד התורה, אע"כ הבין הראב"ד שלא שייך לומר שחכמים חילקו בתקנה, אלא למד ברמב"ם שגם לאחר תק"ח שפסלו שטר לא מקוים ולא חילקו, בכ"ז בגיטי נשים יועיל ללא קיום, ועל זה משיג הראב"ד ואומר שאחרי שחז"ל תיקנו השכל מורה שא"א ללא קיום.

א"כ מלשון השגת הראב"ד רואים שפשוט לו שלא התכוון הרמב"ם לומר שבדיני האיסורים חכמים לא תיקנו קיום, דאז אין מקום לשאלתו על הרמב"ם מכוח השכל, אלא הבין שלרמב"ם באמת הצריכו חכמים קיום בכל השטרות ואעפ"כ למד הרמב"ם שיש סברא בגיטי נשים ועבדים לא כך, ועל זה שואל מהשכל שאין בזה סברא.

אך יש להבין דבר זה מיניה וביה, אם התקנה לרמב"ם הייתה באמת גם על דיני האיסורים, כיצד שייך להבין ברמב"ם שמסברא ל"צ קיום באיסורים, הרי התקנה

התייחסה גם לאיסורים, א"כ איך הבין הראב"ד ברמב"ם? ואם הבין ברמב"ם שחכמים לא תיקנו קיום באיסורים, אז כמו שהערנו, שהשאלה איננה מצד השכל, אלא שיגיד שכן יש תקנה.

ד. ביאור שיטת ר' אביגדור בדין קיום מן התורה

ערעור הבע"ד מועיל מול 'נחקה' או עושה שאין כלל 'נחקה'

ר"ל אמר: "עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקה עדותן", העדות שבשטר נידונת כאילו נחקה והתקבלה בבי"ד, בא הרב ר' אביגדור ומסייג זאת ואומר שדברי ר"ל נאמרו רק במקום שאין הכחשה נגד השטר ע"י הבע"ד, אך אם מכחישו צריך השטר קיום מה"ת. יל"ע, מה פועלת הכחשת הבע"ד? האם למרות ה"נחקה" מתחשבים בהכחשה או שע"י ההכחשה אין "נחקה"?

אם נדקדק בדבריו נמצא שאינו כותב שאם הבע"ד מכחיש מועיל ערעור כנגד "כמי שנחקה", אלא כותב **שדין ר"ל**, היינו ה"נחקה", נאמר רק במקום שלא מכחישו, וצריך להבין, איך דין "כמי שנחקה" תלוי בשאלה אם מכחיש או לא, הרי דין 'נחקה' חל מיד בשעת חתימת העדים וכי שייך לומר שדין 'נחקה' יהיה תלוי ומותנה אם תהיה הכחשה לאחר מכן? הרי כבר היה 'נחקה' בשעה שהשטר נחתם ולאן הוא נעלם בשעה שמכחישו?

אם היה ר' אביגדור אומר שבאמת תמיד יש 'נחקה' אלא **שמועיל** ערעור נגד שטר אע"פ שיש 'נחקה' אז היה הנ"ל מובן, אולם אז הייתה מתעוררת בעיה אחרת, איך ניתן לערעור להתגבר על עדים ובאמת הוא לא אומר כך אלא אומר שדברי ר"ל, היינו מה שיש "כמי שנחקה", זה רק כשאין ערעור וזה דבר שכאמור צ"ב.

מהי תקנת קיום מדרבנן לר' אביגדור

הבאנו את הש"ך שאמר שמה שכתוב **שרבנן הצריכו קיום** זה רק במקום שאין ערעור, שהרי אם יש ערעור צריך קיום מה"ת, אולם יש לשים לב שהרב ר' אביגדור אומר בהמשך, שכאשר באים לגבות מיתומים ולקוחות לא גובים ללא קיום **בגלל טענינן**, ואם למד כש"ך שיש תקנת חז"ל להצריך קיום אף ללא ערעור, למה הצריך 'טענינן'?

היה אפ"ל באופן מחודש, שבאמת אין תקנה מיוחדת בשטרות להצריך קיום, אלא שאם נלמד שדין 'טענינן' הוא מדרבנן (דבר שנחלקו בו), הרי שיש לנו את התקנה הכללית של 'טענינן' ומכוחה **מדרבנן נידון כאילו עירער** ואז כבר ממילא דין תורה הוא שצריך קיום, שהרי כאילו יש ערעור מול השטר, אך דחוק הוא לשנות את המשמעות הפשוטה והיא שיש תקנת חז"ל לקיים שטרות ולא שזה רק פועל יוצא מתקנת 'טענינן'.

ביאור תועלת הערעור מול השטר מה"ת

אלא, יסוד דין ר"ל הוא ששטר שלפנינו נחשב כעדים, ר' אביגדור אמר שאם יערער יועיל ערעורו נגד שטר מה"ת, וצ"ע איך מועיל ערעור נגד עדים? לכן נזהר ר' אביגדור בדבריו ולא אמר שמועיל עירעור נגד שטר שהרי שטר הוא כעדות, אלא אמר שכל דין 'נחקה' נאמר רק כשאינן ערעור.

אלא ששאלנו כיצד זה יכול להיות?

דין הנחקה בנוי על חזקת השטר

ראינו בהלכה הנ"ל ברמב"ם שכתב "ועוד שהעדים החתומים על הגט הרי הן כמי שנחקה עדותן בבית דין עד שיהא שם מערער, לפיכך נעמיד הגט בחזקתו" ולכאורה תמוהים דבריו אם יש הלכה של "כמי שנחקה", מה צריך להזכיר חזקה?

אלא, כבר ביארנו שאף ששטר נחשב כעדים, אך ראשית כל עלינו לדעת שזה שטר, כשמגיע לפנינו שטר מנין לנו בכלל שזה 'שטר', רק אם יהיה זה שטר אז יש 'נחקה'. אולם אולי אין עדים חתומים בכלל? אולי סתם שירבט כמין חתימות? קשה לומר שמהלכות השטר, מה"כמי שנחקה", כלולה הלכה לא להסתפק שמא מזויף הוא, דזה קשה מסברא, איך "כמי שנחקה" עוזר לחשש מזויף? הרי אם השטר מזויף אין כלל "כמי שנחקה" כי אינו שטר!

אף בלשון הרמב"ם נראה לא כך, דהרמב"ם לא אמר ש"כמי שנחקה" אומר שאינו מזויף, אלא "לפיכך הגט בחזקתו" - יסוד דין שטרות **עוד לפני** דין ה'נחקה' הוא שלא חוששים למזויף, זו חזקה שלא מחתים המלווה פסולים, הבסיס לכל שטר זו חזקה, והלווה לא יכול לטעון שזה זיוף.

רק לאחר שמכוח החזקה הוא נידון כשטר, אז מדיני השטר לומר "כמי שנחקרה", א"כ יש שתי קומות: הראשונה היא חזקה, "לא חציף לזיופי", וזה מה שרש"י כתב בדף ג על דברי ר"ל, ודברי רש"י הינם הקדמה לדברי ר"ל ולא תרגום שלהם, וקומה שנייה הלכה של: "עדים החתומים וכו'" (אמנם ק"ק לשון הרמב"ם ממנה נראה כאילו חזקת השטר היא תוצאת ה'נחקרה' ולא הקדמה ל'נחקרה' כדברינו, אולם מ"מ כתב הרמב"ם את החזקה שאינה מקלקלת א"ע לפני שכתב את ה'נחקרה').

נמצא שגם ללא ה'נחקרה' יש לזה שם שטר, אחרת אין מתחילים בכלל להסתכל על זה כשטר, לכן הרמב"ם בפרק ז הלכה כד כותב שכשיוצא גט מתח"י האשה סומכים ולא חוששים שזיפה כי חזקה שלא מקלקלת את עצמה.

ראינו שהרמב"ם כותב: "אין חוששין לה שמא זיפה אותו שהרי אינה מקלקלת על עצמה, ועוד שהעדים החתומים על הגט הרי הן כמי שנחקרה עדותן בבית דין", הרמב"ם מתחיל עם חזקה של אינה מקלקלת א"ע ואח"כ מוסיף "ועוד עדים החתומים וכו'" וקשה למה כתב את ההתחלה שיש חזקה, הרי עדות זה יותר טוב מכל חזקה ומה נותנת לנו החזקה? אלא כנ"ל, ללא החזקה הזו אין לנו התחלה של שטר ואז איננו יודעים שיש פה עדות, אנו יודעים שזה לא מזויף מכוח החזקה ואז דנים את 'נחקרה' של ר"ל.

הערעור פוגע בחזקת השטר וממילא לא נבנית הנחקרה

אומר הרב ר' אביגדור שכאשר בא אדם ומערער על שטר שמוציאים מולו, לכאורה אינו יכול לפעול כלום שהרי לא יכול לערער על עדים, אבל אם מערער על היסוד, על הקומה הראשונה, אף שנכון ששטר הוא כמו עדים, אך הערעור מתייחס ליסוד, זה שמורה שיש בכלל שטר, הלווה מערער על החזקה שאומרת שיש לפנינו שטר, וערעור זה יוצר ספק בחזקה, ואז ממילא נפל היסוד ונפל הבניין, אף שערעור לא יכול לערער את העדות שבשטר, אך את החזקה שהיא יסוד השטר יכול ואין לומר שאחרי שהשטר נידון כעדות, א"א להתייחס יותר לחזקה.

עיין עוד בסוף שיעור י בבירור דעת הרמב"ם בדין שניים שהביאו גט, מה שהרחבנו והוספנו עפ"י הבירור כאן בדעתו.

רק ערעור בע"ד פוגעת בקומה הראשונה ולא עדות או טענה

אין זה כמו שבאים שני עדים נגד השטר ואומרים, למשל, שהעדים החתומים על השטר היו קטנים, שאינם נאמנים, כי זו **עדות** כנגד עדות, ולא אומרים כמו שאמרנו כעת, שכאשר הבע"ד מערער מועיל ערעורו כנגד חזקת השטר, כך נאמר שעדותם באה כנגד הקומה הראשונה כנגד החזקה שהשטר נעשה ע"י עדים גדולים, שהרי מניין לנו שהחתומים אינם קטנים, אולי הם קטנים ואז אין כלל עדים החתומים על השטר כי קטנים אינם עדים?

הסיבה לחלק היא שיש הבדל בין **ערעור** לבין **עדות**, א"א לערער את החזקה עם עדות, עדות זה על דבר מסוים, לא סיפור דברים, היום יש לפנינו שטר ואם הם מעידים ע"כ הם **מעידים נגד השטר** וא"א לומר שכעת נדון על ההיסטוריה של השטר, ב"ד מקבל כעת עדות על **העדות שבשטר** ולא על העבר של השטר, לכן אינו ערעור, אך כשבא הלווה ומערער אין אצלו הלכה כמו בעדות, הוא יכול לערער על הבסיס (לכאורה גם יכול לערער שהעדים קטנים).

כמו"כ, מה שהבעל יכול לערער זה לא מהלכות טענות, טענה זה כמו עדות, זה נגד השטר עצמו ואז גם **כשיטען** שהשטר מזויף השטר נשאר שטר, מה"ת לא תועיל טענה נגד עדות ואם יגיד: אני טוען נגד החזקה, טענה לא מערערת חזקה אלא אומרת שא"א להוציא ממני, כאן זה דין של **ערעור** ולא גדר של טענה וזה התחדש בר' אביגדור שמדין תורה למרות ה'כמי שנחקרה' יכול לערער.

א"כ, על גדר זה שבדברי הרב ר' אביגדור, גדר ערעור על חזקת השטר לא שייך לעשות 'טענין', כי אין זו טענה אלא ערעור, ולא שייך 'טענין' על ערעור אלא על הלכות טענה, וכשיש ערעור אין משמעות ל'נחקרה' לשון הרמב"ם: "שהעדים החתומים על הגט הרי הן כמי שנחקרה עדותן בבית דין **עד שיהא שם מערער**", ר"ל שכשיש ערעור אין 'נחקרה', וטענין לא יוצר ערעור, ערעור זה ערעור בפועל וטענין רק עושה טענה ולא ערעור.

ה. דין תקנת קיום לר' אביגדור

עד כאן דיברנו על דין תורה, מהי תקנת חז"ל?

ראינו בשיעורים ה - ח שתי הבנות בראשונים בגדר התקנה: לפי תוספות השאירו את כל חזקת השטר, אלא אמרו שמועילה טענה, אולם הרב אביגדור לא סבר כמותם שכן לדידו כבר מן התורה מועיל ערעור הבעל וע"כ חז"ל תיקנו משהו נוסף לדין תורה, מאידך, לפי הרמב"ן והר"ן תיקנו שהשטר כלל אינו שטר והוא "בחזקת מזויף", אולם ע"כ ר' אביגדור לא סבר גם כמותם שכן למד שבעינין ל'טענינן' ואילו לדידם אף ללא טענה א"א לגבות בשטר.

אע"כ ר' אביגדור הוא שיטה שלישית: לתקנת חז"ל צריך אמנם לטעון נגד השטר אולם זו טענה כזו עליה כן מועיל טענינן משא"כ כשהיה רק ד"ת. ויש להבין מדוע שאלת ה'טענינן' שהתחדשה כעת בתקנת חז"ל תלויה בשאלה אם דין קיום מה"ת או מדרבנן?

חז"ל תיקנו וביטלו את דין "נחקרה". אמרנו שבכל שטר עוד לפני ה"נחקרה" יש חזקה שהשטר נכתב בכשרות, וחז"ל ביטלו את הקומה השנייה, והנה גם בלעדיה, בלי דין 'נחקרה' יש עדיין את הקומה הראשונה, את החזקה שנחתם בכשרות.

וכעת יש לברר, האם שטר ללא "נחקרה", יש לו דין שטר? הרי יש לנו עדיין את החזקה והראיה שנכתב בכשרות, או אולי כל כוח שטר זה רק אם יש לו "נחקרה"?

בדף ג הובאו דברי ר"ל, ושאל שם הריטב"א, מנין שר"ל דיבר על שטר לא מקוים, אולי שטר לא מקוים אין בו "נחקרה" והוא אמנם שטר אך לא יועיל בתורת עדות, הוא יועיל לגרושי אשה ויהיה שטר, אך לא נסמוך עליו כעדות.

וא"כ אפשר לומר שאמנם תקנו חז"ל לבטל את ה"נחקרה" כשאינו קיום, אך לא אמרו שהוא שטר פסול אלא רק שלא נדונו כעדות, אך החזקה שאינו מזויף נשארה ומכוח זה הוא שטר, ואומר הרב ר' אביגדור שאם יהיה שטר ללא 'נחקרה' אז אמנם כאמור זה שטר, אך כשירצה להוציא ממון מיד המוכר בשטר זה כי יאמר קניתי בשטר, סבר ר' אביגדור שגם אם החזקה מועילה להוציא ממון, אך פה תועיל טענת הבע"ד שלא יוציאו ממנו ול"צ לטעון בברי, ונפק"מ מכך שמהני טענה היא שניתן לעשות 'טענינן', אך כל זה שמהני טענה ו'טענינן' זה רק אחר תקנת חז"ל, אולם ללא תקנת חז"ל גם יועיל הערעור אך אז

זה בתורת ערעור ולא בתורת טענה כי יש לפנינו שטר שהוא כעדים וממילא 'טענינן' לא יועיל.

לפי הרב ר' אביגדור א"א עם חזקה להוציא ממון כשיש מולה טענה, אלא שמה"ת לא תועיל טענה נגד עדות ולא יכול לומר שהוא טוען נגד החזקה, טענה לא מערערת חזקה, אלא טענה אומרת: א"א להוציא ממני, אך כיוון שיש חזקה ויש שטר נוציא עם השטר, לכן אומר הרב ר' אביגדור שמול שטר מה"ת, אין טענה, אלא יש רק ערעור וניתן לערער על החזקה ואז ממילא נפלה העדות, אולם אין על ערעור 'טענינן'.

א"כ, תקנת חז"ל באה רק לבטל את ה'נחקרה' אך זה נשאר שטר, ולא כהבנת הש"ך שחז"ל ביטלו בכלל את השטר ולפיו צריך קיום כי אחרת זה חספא, שהרי לפיו לא מובן למה היה צריך ר' אביגדור להגיע ל'טענינן', אלא ר' אביגדור שכן מזכיר 'טענינן' בדבריו סבר שגם אחרי תקנת חז"ל שביטלו את ה'נחקרה' זה עדיין שטר גמור, כמו שראינו בריטב"א, בגלל החזקה שאינו מזויף ולא כמו שאמר הרמב"ן שהוא "בחזקת מזויף", ומכוח החזקה שלו, ניתן לר' אביגדור, להוציא ממון, אולם טענת השני שאינו חייב ממון כבר מועילה ויש עליה דין 'טענינן'.

ו. ביאור שיטת הרמב"ם

שטר ללא קיום הוא שטר שפועל מכוח חזקה

בגדר תקנת חז"ל שביטלו את ה'נחקרה' למד הרמב"ם כר' אביגדור, כמו שהראב"ד אמר ש"השכל מורה" ולא חלק הראב"ד על הרמב"ם ביסוד התקנה, אלא רק אחרי התקנה, ולמד בו שתקנת חז"ל היא בשווה על כל השטרות שביטלו את ה'נחקרה' מחשש זיוף, אך לא בטל כוח השטר מלפעול דמה אכפת לנו שאין "נחקרה", הרי לא מצינו שתוקף כוח שטר לפעול בנוי על "נחקרה", ר"ל חידוש שיש גם "נחקרה", אלא כוחו לפעול הוא ע"י שהוא בחזקת שטר גם אם לא היה דין ר"ל, כמו שהיה צד לריטב"א לומר שיש מה"ת 'נחקרה' רק אחרי קיום. ממילא שטר לאחר תקנת חז"ל ללא קיום, הוא שטר ברמה של חזקה והשאלה כעת היא למה הוא מהני.

שטר עם כוח מוגבל מועיל רק לנושא איסורים

כשאדם מוציא שטר ואומר מכוחו "קניתי ממך", הרי הוא בא להשתמש בשטר כראיה,

מה"ת שטר זה עדות גמורה ומדרבנן ביטלו את ה"נחקרה" ואז הראיה היא רק ברמה של חזקה, כאן סבר הרמב"ם שחזקה זו איננה מועילה להוציא ממון, גם ללא הטענינון, שלא כר' אביגדור, שלדידו השטר כן מהני ללא טענה מולו, ולכן בשטרי ממון, לדעת הרמב"ם, איננו יכולים לדון עפ"י שטר לא מקוים, א"א להוציא ממון על סמך חזקה זו.

אולם כאשר אשה מוציאה גט, ואומרת: אני מותרת, ביחס למה שנוגע להלכות אסו"ה, סבר הרמב"ם שהחזקה הזו מועילה גם על איסור א"א החמור וזו לשונו "אין דיני האיסורים כדיני הממונות", לא מצד מה שביארנו ברמב"ן ובר"ן שלדידם הנקודה איננה שזה דיני איסורים, אלא שהיא פועלת ללא פסק והיתר ב"ד, דלדידם רמת השטר נמוכה יותר מלדעת הרמב"ם, דלדידם הרי השטר "בחזקת מזויף" כלשון הרמב"ן, אלא לרמב"ם באיסורים הרי ל"צ להוציא כבממון, צריך רק לדעת שפקע ממנה איסור א"א ויש לנו שטר שבנוי על חזקה, אף שמדרבנן הוא לא ברמה של עדות, והרי זו חזקה גמורה שעליה בנוי מה"ת כל דיני שטרות.

זה שההבדל הוא בכוח הנדרש לשני הנושאים, מצינו בדברי הרמב"ם בהלכות עבדים פ"ז ה"ב: "עבד שהביא גט וכתוב בו עצמך ונכסיי קנויים לך עצמו קנה והרי הוא ב"ח, אבל הנכסים לא קנה עד שיתקיים הגט בחותמיו כשאר השטרות... שחולקים הדבור ואומרים עצמו קנה מפני שהוא נאמן להביא גט שחרורו ואינו צריך לקיימו אבל הנכסים שאין אדם קונה אותם אלא בראיה ברורה לא יקנה אותם עד שיתקיים השטר".

לא הזכיר הרמב"ם את עניין 'טענינון' לגבי הממון, כמו ר' אביגדור, אלא שאינו קונה אלא בראיה ברורה, ושטר שאינו מקוים אין בו ראיה ברורה, יש בו רק את "חזקת השטר" שאינה ראיה ברורה כעדים, אולם לאיסורים די בזה.

ומה שיש בגט אשה נפק"מ להוציאה מיד בעלה, בזה סבר הרמב"ם כדרך שביארנו ברמב"ן ובר"ן שלהוציא אשה, אם אכן מגורשת היא, אין כאן נידון של להוציא מבעלה ואינו כממון שהוא בחזקת בעליו, שאז גם אם נכון שקנה הוא בא להוציא את הממון מחזקת בעליו, אך אשה לא מוציאים אותה מבעלה כיון שמעולם לא הייתה ממנו גם בעודה תחתיו, היא לא נידון ממנו, אז ברגע שפקע הקניין אין כלום, אין חזקת ממון לכן אין כאן נידון של הוצאה.

לרמב"ן ולר"ן היה הדבר קשה יותר להסברה כיצד יכולה להנשא בגט זה, כי לדידם חכמים הצריכו קיום, ובלעדיו השטר ב"חזקת מזויף", זו הייתה גוף התקנה ולכן היו צריכים לומר

שהיא פועלת מעצמה "ואנן לא מנעינן לה" וממילא גם אין כאן "לכשתנשאי לאחר" כי ב"ד לא התיר, אולם לרמב"ם התקנה לא הייתה שהצריכו קיום אלא שביטלו את ה"נחקרה" ורק אם אתה רוצה להגיע לרמת עדות שם צריך "נחקרה" צריך קיום, אך לדיני האיסורים די להשאר ברמה הזו ול"צ קיום כלל.

זוהי לשון הרמב"ם: "נעשה כמי שנחקרה עד שיהא שם מערער" מה פירוש הסיפא? וכי מלכתחילה יש להגדיר את ה"נחקרה" עד שיהא מערער? לא כתוב ברמב"ם שאם עירער נאמן, אלא שכאשר מערער אין את ההלכה של "כמי שנחקרה", מבואר בו כמו הרב ר' אביגדור שכל דין "נחקרה" קיים רק עד שיהא מערער, שלא כשיטת הרמב"ן והר"ן שדין ה"נחקרה" בטל גם ללא ערער.

והנה לכאורה יש עוד לשאול על הרמב"ם, הרי איסור אשת איש חמור מממונות ולמה לא נצריך לגביו "ראיה ברורה" בגלל חזקת האיסור?

יתכן שבגלל חומר איסור א"א כתב הרמב"ם באשה שתי סברות, הרמב"ם הקדים שהגט כתוב כהלכתו והיא בחזקת מגורשת ללא ההסבר של "אינה מקלקלת", אך אולי נאמר שחיישינן מצד איסור א"א, על זה ענה שתי תשובות, אולם בעבד שאין בו איסור א"א, שם באמת לא צריך את סברת אינה מקלקלת אלא די במה שאמר בתחילה שהגט בחזקתו.

ז. שטר שחורר עבד לדעת הרמב"ם

ראינו ברמב"ם שדין הבאת גט עבד כהבאת גט אשה ושאלנו שהרי בעבד זה דיני ממונות. ר' איסר זלמן אומר שאף שעבד הינו עניין ממוני אולם אינו "הוצאת ממון", איננו מוציאים ממון מהאדון, אלא השאלה היא רק אם פקעה רשות האדון, "הפקעת ממון" ולא "הוצאת ממון" ולהפקעת ממון אין צורך ב"ראיה ברורה".

אולם, אם זה ההסבר ברמב"ם הרי שהרמב"ם היה צריך לחלק בין הוצאת ממון לבין דין ממון ללא הוצאה, ולא בין איסורים לממונות!

אלא, י"ל ששחרור עבד אינו הקנאת ממון העבד לעצמו, שחרורו לא שייך אלא רק ביחס לקניין איסור שבעבד וממילא פקע הממון, כי כל קניין הממון שייך רק במי שהוא עבד, אך כשנהיה ב"ח ואינו עבד, לא שייך קניין ממון, והשטר גם ב'נחקה' דאורייתא וגם בחזקה שנשארה לאחר תקנת חז"ל, לא מעיד מעבר למה שפועל, והוא לא פועל על הממון שלא כשטר מכר של שדה, ולכן לא נחשב שמוציאים מהאדון ממון, וכמו שלגבי קניין אישות שבאשה ולא רק לגבי הלכות אסור"ה שלה, מספיקה החזקה, כך גם לגבי הקניין איסור של העבד מספיקה החזקה.

ח. במה חולק הראב"ד

ה'שכל' מכוחו משיג הראב"ד, הגיע כאמור רק אחרי תקנת חז"ל שבטלו את ה"נחקה", למה הגיע הראב"ד ל'שכל'? כי ביחס להגדרת תקנת חז"ל לא חלק על הרמב"ם ושניהם מסכימים שתקנת קיום נאמרה בגט, אלא שגם אחרי שחז"ל ביטלו את ה"נחקה" יש לפנינו שטר אלא הוא מהני רק כחזקה, האם חזקה מועלת להוצאת אשה? פה צריך להגיע לסברא, ואומר הראב"ד שלא, הראב"ד לא חולק בגלל שסובר שגם גירושי אשה ושחרור עבד הם בחינה של הוצאת ממון, כי לשונו היא: לא נתיר א"א ואיסור עבד ללא קיום, א"כ הגדירו "איסור", מדבר הראב"ד על האיסור של העבד ולא על הוצאת העבד מרבו, מבואר שמודה הראב"ד לרמב"ם שהוצאת העבד אינו עניין ממוני, וחלק עליו רק בגלל שלדעתו השכל מורה שגם איסור מצריך ראייה ברורה ולא רק ממון.